

JAKUB KOSEK

DOI: <https://doi.org/10.18290/rh237012.19>

KONWERCENCJE I KORELACJE W MUZYCE ZACHODNIEJ XX WIEKU

Stephen Graham, Tom Perchard, Holly Rogers i Tim Rutherford-Johnson.
Twentieth-Century Music in the West: An Introduction. Cambridge University Press, 2022. ISBN: 9781108680899.

W krajowej humanistyce w ostatnich latach daje się zauważyć coraz wyraźniejszy wzrost zainteresowania różnymi obszarami, wariantami i gatunkami muzyki popularnej. Przeważają opracowania filologiczne, literaturoznawcze i kulturoznawcze, publikowane są jednak także teksty medioznawcze, językoznawcze, antropologiczne oraz prace z zakresu nauk społecznych, pedagogiki i psychologii. Coraz częściej wśród rodzimych akademików swoją uwagę badawczą takim zjawiskom, jak rock, metal czy hip-hop poświęcają teoretycy muzyki i muzykologowie. Warto z tego, ciągle nielicznego grona, wspomnieć m.in. związanego z Akademią Muzyczną im. Krzysztofa Pendereckiego w Krakowie Andrzeja Mądro (zob. np. „Rebels Without a Cause?”, 168-184; *Muzyka a nowe media*)¹, Mariusza Gradowskiego (*Big Beat. Style i gatunki polskiej muzyki młodzieżowej*) z Uniwersytetu Warszawskiego czy Jakuba Kasperskiego („Rozwój polskiej rockologii”, 273-299), reprezentującego Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Należy także podkreślić rozwój krajowych badań nad piosenką (*song studies*), szczególnie postęp dotyczący publikacji pogłębionych studiów nad tekstami utworów słowno-muzycznych, analizowanych w kontekstach historycznych, politycznych, antropologicznych i socjokulturowych. W ciągu zaledwie trzech ostatnich lat zainicjowano m.in.

Należy także podkreślić rozwój krajowych badań nad piosenką (*song studies*), szczególnie postęp dotyczący publikacji pogłębionych studiów nad tekstami utworów słowno-muzycznych, analizowanych w kontekstach historycznych, politycznych, antropologicznych i socjokulturowych. W ciągu zaledwie trzech ostatnich lat zainicjowano m.in.

Dr JAKUB KOSEK – Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytut Filologii Polskiej, Katedra Mediów i Badań Kulturowych; e-mail: jakub.kosek@up.krakow.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7664-4599>.

JAKUB KOSEK, PhD – University of the National Education Commission in Krakow, Institute of Polish Philology, Department of Media and Cultural Research; e-mail: jakub.kosek@up.krakow.pl; <https://orcid.org/0000-0001-7664-4599>.

¹ Warto dodać, że w 2024 r. ((5-7 września) właśnie w krakowskiej uczelni odbędzie się The 6th Biennial International Conference of the Project Network for Studies of Progressive Rock.

piosenkologiczną serię „Głośnie Pióra” w Uniwersytecie Jana Długosza w Częstochowie, w ramach której opublikowano książki autorskie Tomasza Florczyka (*Rap to nie zabawa już*) i Adama Regiewicza (*Głośnie pióra*), a także prace Mikołaja Marcelli i Grzegorza Olszańskiego (*Teoretycznie o muzyce*) oraz wspomnianego już Regiewicza, inicjatora tej serii, i Macieja Szargota (*Tu jest taka tradycja, ja to wszystko dziedzicę...*). Z opracowań wspomnianych autorów, skoncentrowanych wokół opisu relacji muzyki popularnej z tekstami literackimi, wyróżnić warto książkę Florczyka, zogniskowaną wokół problematyki obecności gatunków literackich w tekstach utworów polskich twórców hip-hopowych. To jedna z nielicznych prac poświęconych kulturze hip-hopowej w rodzimych studiach humanistycznych. W tym kontekście można przywołać także publikację Piotra Majewskiego *Rap w służbie narodu: nacjonalizm i kultura popularna*, w której scharakteryzowano związki rapu afroamerykańskiego z ideologią „czarnego nacjonalizmu” oraz krajowego rapu z polską ideologią nacjonalistyczną.

Należy dodać, że w 2021 r. została wydana monografia Mirosława Pęczaka *Muzyczne przygody gustu ludowego. O społecznym funkcjonowaniu polskiej muzyki popularnej po 1956 r.*, dotycząca społecznego funkcjonowania polskiej muzyki popularnej po 1956 r., oraz książka Pawła Tańskiego poświęcona głównie performatywności piosenek i literatury (*Głosy i performanse tekstów. Literatura – piosenki – ciało*). Toruński badacz podjął się również redakcji dwóch numerów kulturoznawczych czasopism naukowych, mowa tu o antropologii rocka jako temacie przewodnim jednego z tomów *Kultury Współczesnej* (nr 2/2021) oraz bloku tematycznym zogniskowanym wokół *song studies* w kwartalniku *Czas Kultury* (nr 3/2021, 6–104). Wraz z antropologiem Waldemarem Kuligowskim, Paweł Tański zredagował także monografię zbiorową dotyczącą poetyki i polityki wytwarzania piosenki (*Song Studies. Poetyka i polityka wytwarzania piosenki*). Warto zaznaczyć, że ukazała się wówczas również praca będąca propozycją analizy lingwistyczno-kulturowej disco polo (Skowronek i Zborowska, *Disco polo. Analiza lingwistyczno-kulturowa*), co pokazuje coraz większą otwartość akademii do podejmowania opracowań zjawisk dotąd marginalizowanych. Związków współczesnej kultury muzycznej i muzyki artystycznej z popkulturą dotyczyła z kolei monografia zbiorowa pod redakcją Ewy Kowalskiej-Zajac (*Współczesna kultura muzyczna a popkultura: spotkania, dialogi, konfrontacje*²). W ostatnich latach opublikowano również pracę wieloautorską poświęconą obecności żywiołów i wątków ideologicznych w narracjach muzyki metalowej (*Żywioły i ideologie w narracjach muzyki metalowej*) pod redakcją piszącego te słowa i kolejne tomy periodyków naukowych skoncentrowane na problematyce poetyk i performansów songów (*Forum Poetyki* nr 27 z 2022 r.) oraz dotyczące studiów nad muzyką metalową w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura* nr 14.3 z 2022 r.). Wspomnieć warto także o wydanej niedawno książce autorskiej Sławomira Kuźnickiego na temat kulturowo-literackich kontekstów rocka (*Na stykach iskrzy: literackie konteksty rocka*).

² Zob. recenzję w niniejszym tomie na stronach 275 nn.

Ten przekrojowy przegląd literatury akademickiej z zakresu *popular music studies* z trzech ostatnich lat ukazuje postępujące zainteresowanie krajowych badaczek i badaczy różnymi wymiarami studiów nad kulturami muzyki (popularnej). Oczywiście zestaw rodzimych publikacji okaże się skromny w porównaniu z mnogością zachodnich opracowań z obszaru *music & sound studies*. W ciągu zaledwie kilku ostatnich miesięcy opublikowano m.in. książki dotyczące kategorii płci i gender w muzyce popowej i rockowej (Waltera Everetta *Sex and Gender in Pop/Rock Music*), społeczno-kulturowej roli niezależnych sklepów płytowych (*The Life, Death, and Afterlife of the Record Store: A Global History* pod redakcją Giny Arnold i innych), południowoafrykańskiej muzyki popularnej (Lior Phillips *South African Popular Music*), filozoficznych aspektów twórczości grunge'owej grupy Pearl Jam, obejmujących egzystencjalne, duchowe, etyczne, polityczne, metafizyczne i estetyczne wymiary działalności zespołu (*Pearl Jam and Philosophy* pod redakcją Stefano Marino i Andrei Schembari) czy też pracę poświęconą dyskursom oporu i protestu w kulturze muzyki reggae (Elizabeth Turner *The Discourse of Protest*). Już tych kilka wzmiankowanych publikacji, stanowiących zaledwie niewielki odsetek aktualnych propozycji oferowanych przez zagraniczne oficyny wydawnicze, ukazuje obszerne i różnorodne przestrzenie zagadnień tematycznych podejmowanych przez przedstawicieli akademii.

W tym miejscu szczególna uwaga zostanie poświęcona jednej z nowości książkowych opublikowanych przez prestiżowe wydawnictwo Cambridge University Press w ubiegłym roku, mianowicie pracy zatytułowanej *Twentieth-Century Music in the West: An Introduction* autorstwa Stephena Grahama, Toma Percharda, Holly Rogers i Tima Rutherforda-Johnsona. Publikacja opiera się na kursie prowadzonym od 2008 r. przez autorów, specjalistów w zakresie muzyki popularnej i kultury audiowizualnej, w londyńskiej uczelni Goldsmiths. Jest to, zdaniem badaczy, pierwsze tego typu wprowadzenie do zachodniej muzyki XX wieku, w którym na równych prawach potraktowano muzykę popularną, artystyczną oraz jazz. Autorzy słusznie zauważają, że te sfery i formy artystyczne są ze sobą nierozzerwalnie powiązane i proponują ich badania w szerokich, różnorodnych krytycznych i społecznych kontekstach.

Obszerna publikacja (ok. 480 stron) składa się z czterech części, wyznaczających główne obszary tematyczne. Są to po kolei: „Histories”, „Techniques and Technologies”, „Mediation” i „Identities”. Każdy z tych segmentów zawiera po cztery rozdziały, otwierające wiele zagadnień, które mogłyby stanowić przedmiot analiz publikowanych w osobnych tomach. Uzupełnienie wszystkich rozdziałów analizami interesujących przypadków (*case studies*), ilustrującymi opisywane wcześniej historyczno-teoretyczne zagadnienia, należy uznać za niewątpliwą zaletę omawianej publikacji.

Autorzy monografii świadomie zauważają zmiany w dyskursie dotyczącym miejsca i przestrzeni oraz związanych z nimi pojęć, m.in. autentyczności, tożsamości, centrum i marginesów, spowodowane globalnym rozwojem technologii internetowej. Badacze odwołują się w tym miejscu do ustaleń Arjuna Appaduraia z lat 90., który wskazywał pięć wymiarów globalnej cyrkulacji treści kulturowych: „etnoobrazy” (*ethnoscapes*), „media-

obrazy” (*mediascapes*), „technoobrazy”, (*technoscapes*), „finansoobrazy” (*financescapes*) oraz „ideoobrazy” (*ideoscapes*) (zob. „Disjuncture and Difference”, 6-7; *Nowoczesność bez granic*, 51-66). Autorzy zauważają, że zaproponowane przez antropologa terminy, ukazujące płynność, nieregularność i zmienność globalnych krajobrazów pod koniec ubiegłego wieku, dobrze opisują przestrzenie, przekraczane wówczas przez muzykę i jej twórców.

W pierwszej części książki podjęto zatem wątki dotyczące miejsca i przestrzeni w badaniach muzykologicznych, kategorii lokalności i globalności (rozdział 1: „Place and Space, Local and Global”). Kulturowe funkcje konkretnej przestrzeni ukazano na przykładzie Nowego Orleanu, jednego z najważniejszych miast w historii rozwoju muzyki XX wieku. Kolejne obszary w części „Historie” obejmują tematykę zogniskowaną wokół modernizmu (również „popularnego modernizmu”) z uwzględnieniem m.in. zagadnień dotyczących kultu postępu, awangardy, obecności kobiet w kulturze muzycznej, instytucjonalizacji oraz wnikliwej analizy bebopu; postmodernizmu rozpatrywanego w perspektywie zmian (meta)narracji, kategorii różnicy, semiotyki i dekonstrukcji, reprezentacji, autorstwa i analiz zjawisk, takich jak polistyilizm, cytowanie i kolażowość w muzyce, a także problematyki ustanawiania (przez kogo?, według jakich kryteriów?) kanonów, zarówno w obrębie muzyki artystycznej, jak i popularnej (rozdziały 2-4: „Modernism”, „Postmodernism”, „Canons”).

Druga, wyraźnie muzykologiczna część publikacji, zatytułowana „Techniques and Technologies” obejmuje kwestie związane z twórczością i notacją muzyczną (rozdz. 5: „Work and Notation”), rytmem, czasem (rozdz. 6: „Rhythm and Time”), harmonią, tonalnością (rozdz. 7: „Harmony”) oraz instrumentarium (rozdz. 8: „Instruments”). Interesująco dobrano artystyczne egzemplifikacje. Obok omówienia wybranych aspektów działalności Johna Cage’a, Karlheinz Stockhausena czy Pauline Oliveros (podrozdział „Happenings and Texts: Cage, Fluxus, Oliveros and Stockhausen”), można znaleźć m.in. analizę kompozycji „Augurs of Spring” ze słynnego *The Rite of Spring* (pol. „Święto wiosny”) Igora Strawinskiego z 1913 r. (podrozdział „Modernist Rhythm”), rytmiczne eksploracje utworu „Think” grupy James Brown and the Famous Flames, „What Do I Have to Do to Prove My Love to You” Marvy Whitney, „Trenchtown Rock” Boba Marleya z *The Wailers* czy „For Those About To Rock (We Salute You)” AC/DC („Rytm i blues, funk i rock”), a także studium przypadku – performansu *Cut Piece*, związanej wówczas z Fluxusem Yoko Ono. Autorzy *Twentieth-Century Music in the West* w segmencie pracy poświęconym technologii celnie zauważają złożoność historii instrumentarium w ubiegłym wieku. Dostrzegają procesy rozszerzania możliwości dźwiękowych, już istniejących instrumentów poprzez różnorodne praktyki samych wykonawców/czyń oraz techniczne interwencje. Badacze zwracają też uwagę, że powstawały wówczas również nowe instrumenty, które potrafiły naśladować współczesne krajobrazy dźwiękowe (*soundscape*s), np. intonarumori, urządzenia zdolne do remediacji starszej muzyki (np. sampler) lub tworzenia oryginalnych barw (np. theremin i syntezator).

Kolejna część omawianej publikacji („Mediation”), czyli poświęcona „Mediacjom”, wydaje się szczególnie interesująca z perspektywy medialnego kulturoznawstwa i medioznawczo zorientowanego muzykoznawstwa. Autorów interesują cztery pojemne obszary związane z procesem nagrywania i produkcji (rozdz. 9: „Recording and Production”), prawami autorskimi w przemyśle muzycznym (rozdz. 10: „Copyright and the Music Industry”), wpływem państw i rynków na tworzenie i rozpowszechnianie twórczości muzycznej (rozdz. 11: „States and Markets”), a także z muzyką rozpatrywaną multimodalnie w kontekście ruchomych obrazów, filmów, teledysków czy mediów interaktywnych (np. gier wideo; rozdz. 12: „Music and the Moving Image”). To ważny fragment publikacji, stanowiący istotne teoretyczno-metodologiczne otwarcie muzykologii na problematykę związaną z medialną kulturą konwergencji. Autorzy charakteryzują tę ostatnią kategorię jako fuzję dwóch lub więcej form medialnych (295). Warto w tym kontekście przypomnieć ustalenia amerykańskiego medioznawcy Henry’ego Jenkinsa, opisującego konwergencję jako „przepływ treści pomiędzy różnymi platformami medialnymi, współpracę różnych przemysłów medialnych oraz migracyjne zachowania odbiorców mediów, którzy dotrą niemal wszędzie, poszukując takiej rozrywki, na jaką mają ochotę” (*Kultura konwergencji* 9).

Stephen Graham, Tom Perchard, Holly Rogers oraz Tim Rutherford-Johnson przywołują w bibliografii bodaj najsłynniejszą publikację amerykańskiego badacza oraz adres jego bloga, niestety nie poszerzają swojego wywodu na przykład o kwestię tworzenia narracji transmedialnych w kulturze muzycznej. Uzupełnienie, szczególnie rozdziału 12. poświęconego muzyce i ruchomym obrazom, zagadnieniami dotyczącymi transmedialności songów, wyraźnie wzbogaciłoby wywód o nowe ujęcia i perspektywy badawcze z zakresu kulturowej socjologii mediów. W tej części książki warto byłoby również wykorzystać ustalenia literaturoznawczyni Emmy Kafalenos („Overview of the Music and Narrative Field” 275-282) czy też muzykologa Eero Tarastiego („Music as a Narrative Art” 283-304), rozpatrujących sztukę muzyczną w optyce narratologii.

Z nieco odmiennej, bo antropologicznej, perspektywy warto by rozważania zawarte w tej części publikacji uzupełnić także o kategorię „metakultury nowości”, opisaną przez amerykańskiego badacza Grega Urbana, a w krajowej humanistyce rozwiniętą przez Wojciecha Józefa Bursztę. Polski kulturoznawca, odwołując się do autora książki *Metaculture: How Culture Moves through the World*, zauważał, że kulturę nowoczesną charakteryzuje metakultura nowości, w ramach której dzięki rozwojowi nowoczesnych technologii, rozprzestrzenianie się i replikacja form kultury oddzielają się od siebie. Możliwości lokalnego odtwarzania form nie są już niezbędne, aby kultura krążyła, uniezależniając się od jej podmiotowej, intersubiektywnej interpretacji na rzecz samozwrotności i komodyfikacji. W reżimie metakultury nowości krążące jako towar obiekty muszą być postrzegane jako twórcza odpowiedź na inne obiekty, a nie jedynie jako utrwalone treści związane z metakulturą tradycji (Burszta, „Wojny metakulturowe” 36).

Wojciech Burszta proponuje więc mówić o metakulturze symultaniczności „jako docelowym horyzoncie oczekiwań, w jaki sposób kultura winna cyrkulować w społec-

czeństwach kapitalistycznych (Burszta, „Wojny metakulturowe” 37). Rozwój *Music Television*, o której wspominają autorzy pracy *Twentieth-Century Music in the West*, a także rozbudowanego marketingu (około)muzycznego i bogatej oferty różnorodnych produktów związanych z artystami (ich wizerunkiem etc.) wpisuje się wyraźnie w mechanizmy opisywane przez przywołanych antropologów kultury.

W ostatniej części publikacji uwidaczniają się korelacje muzykologii ze studiami kulturowymi (*cultural studies*) i naukami społecznymi. Autorzy, analizując konteksty muzyki zachodniej w XX wieku, słusznie zwracają uwagę na obszerną i złożoną problematykę tożsamości. W jej kontekście rozpatrują zagadnienia dotyczące płci kulturowej i seksualności (rozdz. 13: „Gender and Sexuality”), rasy oraz etniczności, odbiorców (także społeczności subkulturowych (rozdz. 14: „Race and Ethnicity”), kategorii klasy, zjawiska konsumpcji (rozdz. 15: „Audience, Class and Consumption”), a także problemu określania centrum i peryferii (rozdz. 16: „Centres and Peripheries”). Problematykę kształtowania się tożsamości artystycznej, fanowskiej etc. rozpatrywaną w perspektywie (*popular*) *music studies* należy łączyć z szerszymi strukturami oraz praktykami społecznymi i kulturowymi. Celnie tym tropem podążają zagraniczni autorzy omawianej pracy. Podobna intencja towarzyszyła także polskiemu uczonemu w wydanej w 2020 r. wieloautorskiej monografii zatytułowanej *Oblicza muzycznej praxis: debaty, terytoria, reduty nadziei i oporu*. Wiele lat wcześniej przywoływany już Wojciech Burszta zauważał, że „kultura popularna, a zatem także muzyka popularna, jest formą *praxis*, wszelako jednak podobną *praxis* jest działalność polegająca na próbie jej opisu i interpretacji” (Burszta, „Kultura i muzyka popularna” 22). I dalej dodaje: „Nie znaczy to wcale, iż nie ma sensu odróżniać teorii od praktyki, ale tylko tyle, że również owa dystynkcja jest częścią praktyki (w naszym wypadku – naukowego badania kultury)” (22).

Podjęty w książce *Twentieth-Century Music in the West* temat związków muzyki i – szerzej – kultury popularnej z tak zwaną kulturą wysoką czy też artystyczną pojawiał się w przestrzeni międzynarodowej humanistyki już wcześniej w kulturoznawczych i muzykoznawczych czasopismach naukowych, takich jak *Theory, Culture & Society*, *Popular Music* czy np. w numerze tematycznym periodyku *Musurgia (Le “savant” et le “populaire”*, t. 9, nr 1 z 2002 r.). Publikacja Stephena Grahama, Toma Percharda, Holly Rogers i Tima Rutherforda-Johnsona to praca potrzebna, porządkująca wiele wątków i obszarów tematycznych. To także tom bogaty materiałowo, dobrze zilustrowany, charakteryzujący się nienaganną strukturą wywodu doświadczonych i kompetentnych autorów. Teoretyczne i historyczne deskrypcje oscylujące wokół wybranych tematów opatrzone adekwatnie dobranymi egzemplifikacjami i inspirującymi studiami przypadków. Pewne konteksty teoretyczno-metodologiczne można byłoby naturalnie rozszerzyć, m.in. pogłębić problematykę dotyczącą gatunków (czy genologii) w obrębie zachodnich kultur muzycznych, szerzej podjąć kwestię dotyczącą multimodalności muzyki popularnej oraz transmedialności w działalności muzycznej.

Można także żałować, że niewiele miejsca poświęcono w pracy kulturze muzyki metalowej, jej ważnym i złożonym zjawiskom, szczególnie zaś, że to właśnie w twórczości

zachodnich artystów, tworzących w latach 70. i 80., można znaleźć oryginalne i prekursorskie kompozycje. Omawiana praca, co zaznaczają w podtytule sami autorzy, jest jednak wprowadzeniem i jako swego rodzaju preludium do niezwykle rozległego terytorium zachodniej muzyki ubiegłego wieku przynosi poznawczą satysfakcję. Autorzy przyjmują także słuszne i warte zaakcentowania stanowisko, aby muzykę XX wieku badać nie jako szereg równoległych lub hierarchicznych tradycji, ale by dostrzegać mnogość krzyżujących się praktyk i problemów m.in. technicznych, kulturowych i historycznych. Taki sposób myślenia o muzyce pozwoli w pełni zrozumieć i cieszyć się znaczeniem stylów i działań, a także dostrzec ich specyfikę i podobieństwa artystyczne, a także ich przenikanie się.

BIBLIOGRAFIA

- Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, t. 14, nr 3, 2022.
- Appadurai, Arjun. „Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy”. *Public Culture*, t. 2, 1990, ss. 1-24.
- Appadurai, Arjun. *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*. Tłum. Zbigniew Pucek, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2005.
- Arnold, Gina, John Dougan, Christine Feldman-Barrett i Matthew Worley, redaktorzy. *The Life, Death, and Afterlife of the Record Store. A Global History*. Bloomsbury Publishing, 2023.
- Białkowski, Andrzej, i Wojciech J. Burszta, redaktorzy. *Oblicza muzycznej praxis: debaty, teoria, reduty nadziei i oporu*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Wydawnictwo Uniwersytetu SWPS, 2020.
- Burszta J. Wojciech. „Wojny metakulturowe i metakultura nowości”. *Kultura Współczesna*, t. 1, nr 51, 2007, ss. 18-38.
- Burszta, Wojciech J. „Kultura i muzyka popularna: ujęcie kulturoznawcze”. *W teatrze piosenki*, red. Izolda Kiec i Michał Traczyk, Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne, 2005, ss. 15-25.
- Czas Kultury*, t. 3, nr 210, 2021, ss. 6-104.
- Everett, Walter. *Sex and Gender in Pop/Rock Music: The Blues Through the Beatles to Beyoncé*. Bloomsbury Publishing, 2023.
- Florczyk, Tomasz. *Rap to nie zabawa już. Obrane genologii, czyli gatunki literackie obecne w tekstach polskich twórców hip-hopowych*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2020.
- Forum Poetyki*, t. 27, 2022.
- Gradowski, Mariusz. *Big Beat. Style i gatunki polskiej muzyki młodzieżowej 1957-1973*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2018.
- Graham, Stephen, Tom Perchard, Holly Rogers i Tim Rutherford-Johnson. *Twentieth-Century Music in the West: An Introduction*. Cambridge University Press, 2022.
- Jenkins, Henry. *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*. Tłum. Małgorzata Bernatowicz i Mirosław Filiciak. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2007.
- Kafalenos, Emma. „Overview of the Music and Narrative Field”. *Narrative Across Media. The Languages of Storytelling*, red. Marie-Laure Ryan, University of Nebraska Press, 2004.

- Kasperski, Jakub. „Rozwój polskiej rockologii”. *Załącznik Kulturoznawczy*, t. 7, 2020, ss. 273-299.
- Kosek, Jakub, redaktor. *Żywoty i ideologie w narracjach muzyki metalowej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2022.
- Kowalska-Zajac, Ewa, redaktorka. *Współczesna kultura muzyczna a popkultura: spotkania, dialogi, konfrontacje*. Akademia Muzyczna im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi, 2021.
- Kuligowski, Waldemar, i Paweł Tański, redaktorzy. *Song Studies. Poetyka i polityka wytwarzania piosenki*. Instytut im. Oskara Kolberga, Poznań 2021.
- Kultura Współczesna. Teoria, Interpretacje, Praktyka*, t. 2, nr 114, 2021.
- Kuźnicki, Sławomir. *Na stykach iskrzy: literackie konteksty rocka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2023.
- Mądro, Andrzej. „Rebels Without a Cause? Polish Rock and Metal Music After 1989”. *Journal of World Popular Music*, t. 8, nr 2, 2021, ss. 168-184.
- Mądro, Andrzej. *Muzyka a nowe media: polska twórczość elektroakustyczna przełomu XX i XXI wieku*. Akademia Muzyczna w Krakowie, 2017.
- Majewski, Piotr. *Rap w służbie narodu: nacjonalizm i kultura popularna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2021.
- Marcela, Mikołaj, i Grzegorz Olszański. *Teoretycznie o muzyce*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2020.
- Marino, Stefano, i Andrea Schembari, redaktorzy. *Pearl Jam and Philosophy*. Bloomsbury Publishing, 2023.
- Musurgia*, t. 9, nr 1, 2002.
- Pęczak, Mirosław. *Muzyczne przygody gustu ludowego. O społecznym funkcjonowaniu polskiej muzyki popularnej po 1956 r.* Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.
- Phillips, Lior. *South African Popular Music*. Bloomsbury Publishing, 2023.
- Regiewicz, Adam, i Maciej Szargot. *Tu jest taka tradycja, ja to wszystko dziedzicę... Tradycje literackie i kulturowe w tekstach polskiej sceny muzycznej XX i XXI w.* Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2021.
- Regiewicz, Adam. *Głośnie pióra. Obecność muzyki popularnej we współczesnej literaturze polskiej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2020.
- Skowronek, Bogusław, i Natalia Zborowska. *Disco polo. Analiza lingwistyczno-kulturowa*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2021.
- Tański, Paweł. *Głosy i performanse tekstów. Literatura – piosenki – ciało*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021.
- Tarasti, Eero. „Music as a Narrative Art”. *Narrative Across Media. The Languages of Storytelling*, red. Marie-Laure Ryan, University of Nebraska Press, 2004.
- Turner, Elizabeth. *The Discourse of Protest, Resistance and Social Commentary in Reggae Music: A Bakhtinian Analysis of Pacific Reggae*. Routledge 2022.